

ОСОБЕНОСТИ НА ПАЗАРА ЗА ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ В Р БЪЛГАРИЯ

Нина Гергова
ninagergova@vtu.bg

ВТУ “Тодор Каблешков”
гр. София, ул. Гео Милев №158
БЪЛГАРИЯ

Ключови думи: висше образование, висши училища, обучаеми

Резюме: Във времето на силна конкуренция между държавите, изграждането на ефективна система на образование е от изключително значение за постигането на устойчив икономически растеж в Р България. Основната тежест за постигане на целта се пада на Висшите училища, предлагайки качествени образователни услуги, гаранция за реализацията на обучаемите. Българските висши училища са изправени пред сериозни предизвикателства, те трябва да се справят с демографския срив, пренасочване на интереса на българите към европейските университети, непрекъснато растящата конкуренция между висшите училища и с изискванията на Европейския съюз за уеднаквяване на политиките и практиките.

Целта на разработката е да се проучи образователният пазар в България и да се направи оценка на средата, в която работят българските университети.

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Качеството на обучение и висшето образование са от особено значение за конкурентоспособността на нацията и съответно на държавата. Симбиозата от традиционните за нашите висши училища форми на обучение и новаторските подходи за справяне с новите предизвикателства позволяват да се прилагат модерни и гъвкави образователни подходи.

В настоящата статия се прави характеристика на образователния пазар в България в условията на демографски срив, изискванията на ЕС за уеднаквяване на подходите и практиката с другите европейски страни, увеличаването на конкуренцията в областта на висшето образование.

Пред висшите училища в България стои сериозното предизвикателство да предложат на образователния пазар такива образователни услуги, които да гарантират качество и добра реализация на всички имащи желание да се обучават. С премахването на бариерите за обучение и с предоставянето на равни възможности и права за обучение се наблюдава през последните години пренасочване на интереса на българите към европейските университети. Това поставя въпроса за способността на българските университети да се справят с новите условия.

II. ХАРАКТЕРИСТИКА НА ОБРАЗОВАТЕЛНИЯ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ

Днес на образователния пазар в България, подготвящ специалисти с висше образование, работят 54 висши училища, които имат следната структура: 30 университета, 16 специализирани висши училища и 8 колежа, като държавни са 36 университета и специализирани висши училища и един самостоятелен колеж, частните университети и специализирани висши училища са 10 на брой и 7 самостоятелни колежа, посочени в таблица 1 по-долу.

На 25.06.2015 г. Народното събрание на Р България преобразува четири колежа, единствения държавен самостоятелен колеж и три частни в специализирани висши училища. Така към днешна дата имаме общо 54 висши учебни заведения - 50 университета и специализирани висши училища, от които 37 държавни и четири самостоятелни колежа.

Негативните демографски процеси, изискванията на европейските директиви за единни подходи и практиката с другите европейски страни, увеличаването на конкуренцията в областта на висшето образование, наложиха прилагане на пазарния механизъм в образованието. Чрез подобряване на образователната услуга образователните институции целят постигането на социален ефект.

Таблица 1.

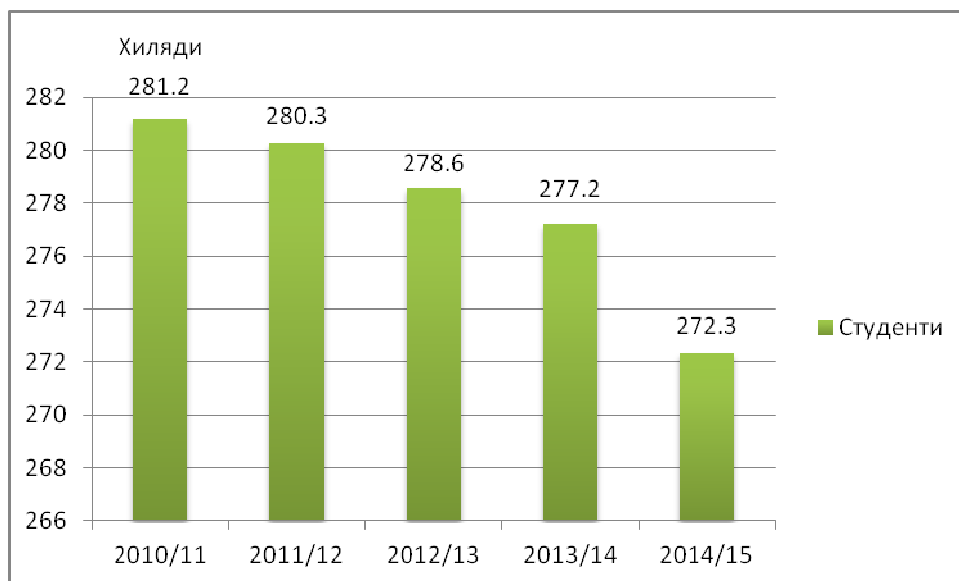
УЧЕБНИ ИНСТИТУЦИИ ПО ВИД И ФОРМА НА СОБСТВЕНОСТ

(Брой)

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Висши	53	53	53	53	54
Самостоятелни колежи	9	8	8	8	8
Колежи в структурата на университети и специализирани висши училища	22	21	20	19	19
Университети и специализирани висши училища	44	45	45	45	46
В ТОВА ЧИСЛО ДЪРЖАВНИ					
Висши	37	37	37	37	37
Самостоятелни колежи	1	1	1	1	1
Колежи в структурата на университети и специализирани висши училища	22	21	20	19	19
Университети и специализирани висши училища	36	36	36	36	36
В ТОВА ЧИСЛО ЧАСТНИ					
Висши	16	16	16	16	17
Самостоятелни колежи	8	7	7	7	7
Колежи в структурата на университети и специализирани висши училища	-	-	-	-	-
Университети и специализирани висши училища	8	9	9	9	10

Източник: НСИ, www.nsi.bg

В България през учебната 2014/2015 година за придобиване на образователно-квалификационна степен „професионален бакалавър”, „бакалавър” и „магистър” се обучават 272 336 хиляди студенти или 3.78% от населението на България.

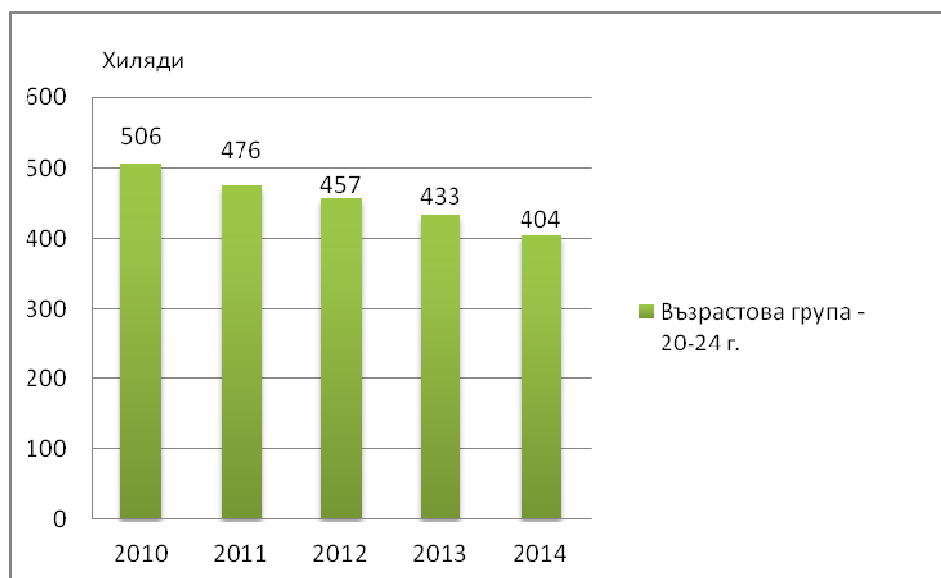

Фиг. 1. Студенти в България

През разглежданият пет годишен период във фиг.1 се наблюдава постоянно намаление на броя на студентите. За 2014/2015 г. с 8834 по-малко в сравнение с учебната 2010/2011 година, или с 3.24%. Най-голям е спадът през последната учебна година в сравнение с предходната, с 4903 студента по-малко, или с 1.77% по-малко обучаеми.

Абсолютният брой на студентите не отчита обективно тенденцията за развитие на висшето образование.

Периодът на изследване показва, че основната възрастова група (20-24 г.), влизаща в системата на висшето образование, се характеризира с изключителен спад. Броят на младежите на възраст 20-24 г. от 506 302 достига до 404 960 души, за 2014 г. той е с 33 хиляди по-малко от предходната година, докато броят на студентите намалява с много по-малко.

Фиг. 2. Население на България - възрастова група 20-24 г.

Данните от НСИ показват, че нетният коефициент на записване на населението в образователната система на възрастовата група 19-23 г. в разглеждания период нараства.

Нетният коефициент е изчислен в проценти като отношение на броя на учащите в съответната възрастова група, независимо от степента на образование към броя на населението в същата възрастова група¹. Може да отбележим като положителен факта за развитието на системата на висше образование.

Таблица 2. Нетен коефициент на записване на населението в образователната система по възрастова група 19-23 г.

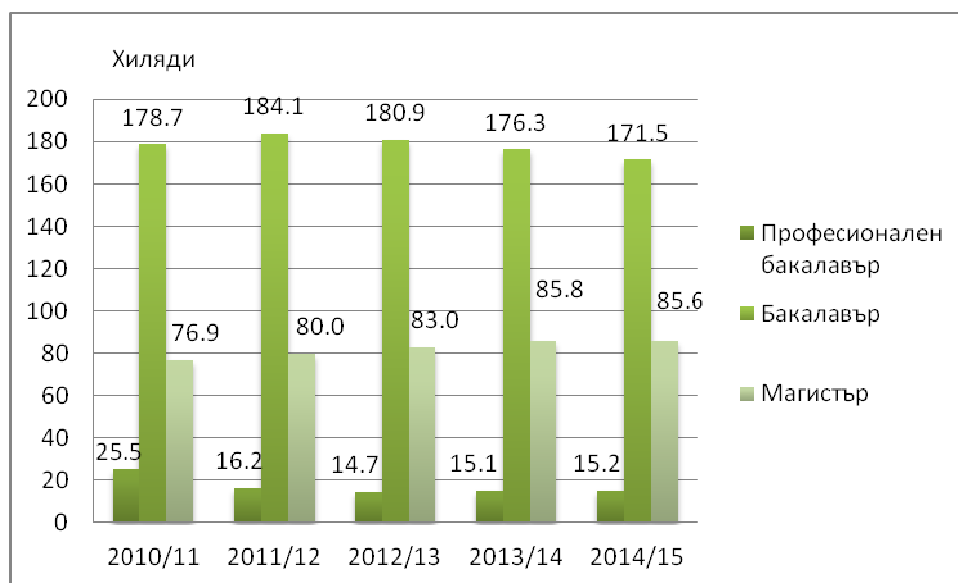
Възрастова група	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014
19 - 23 г.	41.1	43.5	42.6	43.3	43.7

Източник: НСИ, www.nsi.bg

По данни на НСИ на фиг. 3. е показан броят на студентите по ОКС за пет годишен период.

Анализът на данните сочи устойчив и задълбочаващ се процес на намаляване на обучаемите в образователно-квалификационни степени „професионален бакалавър” и „бакалавър”. Намаляване на обучаемите в ОКС „професионален бакалавър” през първата разглеждана година и лекото завишение при ОКС „бакалавър” се дължи на преобразуването на Колежи през този период във Висши специализирани училища.

С леко завишение през първите четири години и намаление през последната е броят на обучаемите в ОКС „магистър”.

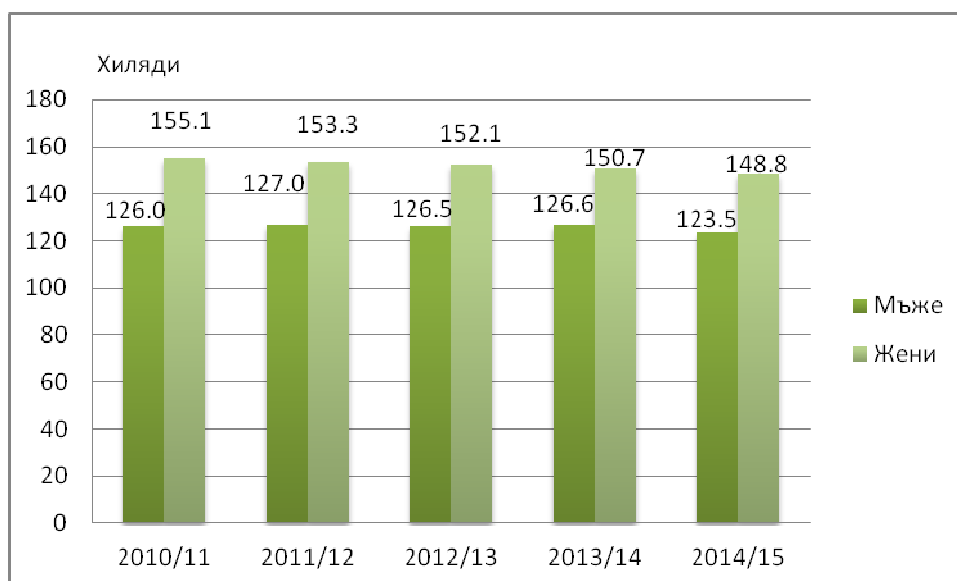

Фиг. 3. Професионални бакалаври, бакалаври и магистри в България

През целият изследван период се запазва вътрешното разпределение по отделните ОКС, като най-висок е относителният дял на студентите в ОКС „бакалавър”. Нараста относителният дял на обучаващите се в ОКС „магистър” през целия период с изключение на последната година.

¹НСИ, www.nsi.bg

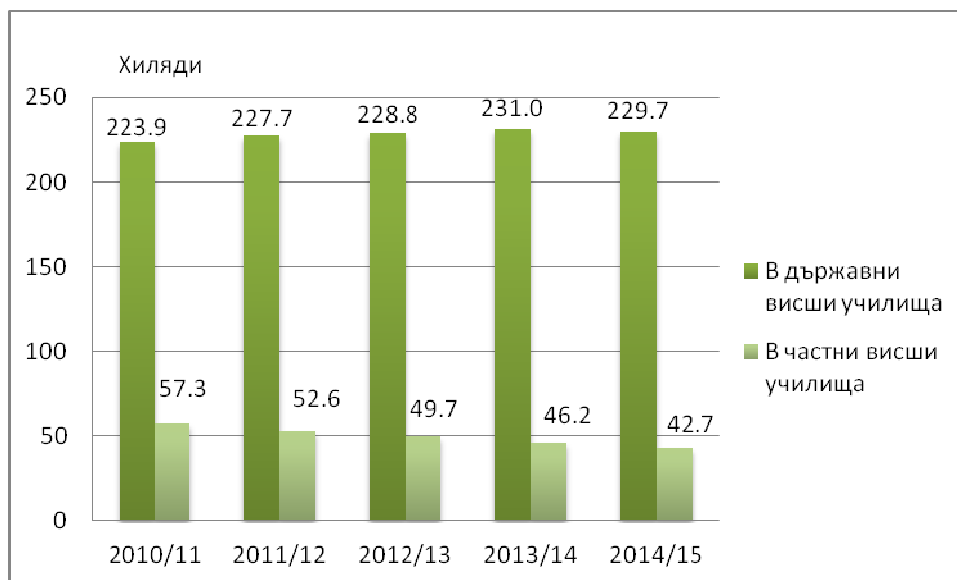
Разпределението на общия брой на обучаващите по пол показва, преобладаващ дял на жените за всяка година. През учебната 2014/2015 година жените са 54.65% от общия брой обучаеми.

Фиг. 4. Студенти - мъже и жени

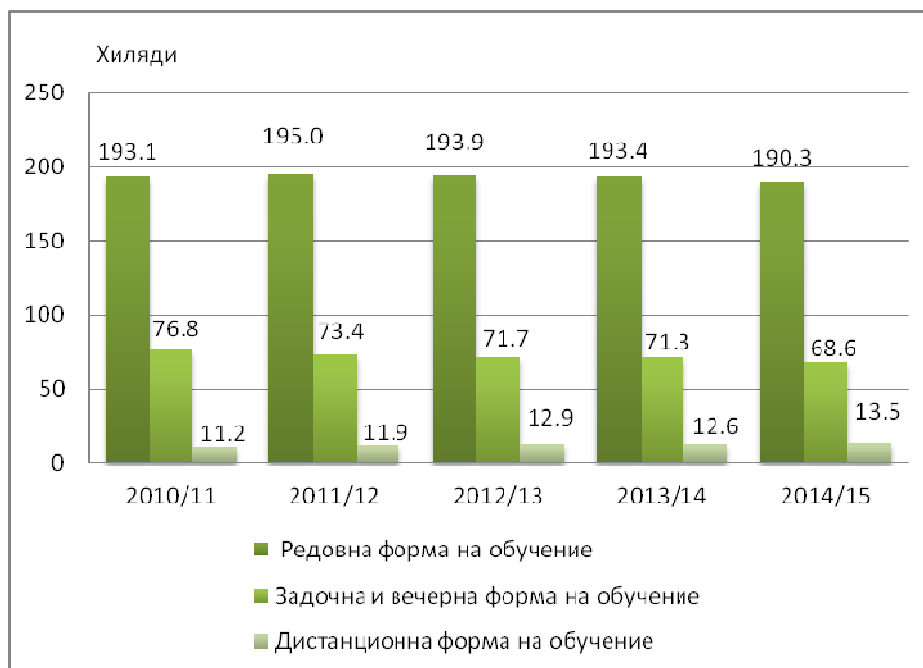
Студентите в България записани в държавни висши учебни заведения през 2014/2015 г. са 229.7 хил., или 84.4%, от общия брой обучаеми.

През целия разглеждан период намалява броят и относителният дял на обучаемите в частните висши училища.

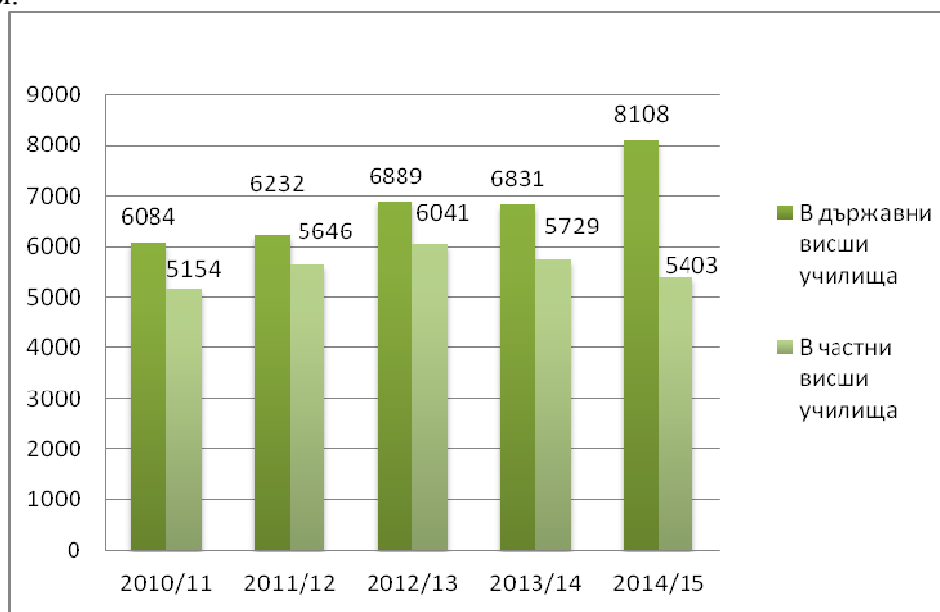
Фиг. 5. Студенти в държавни и частни висши училища

Редовната форма на обучение е основна с утвърден превес над задочната и дистанционната.

Фиг. 6. Студенти по форма на обучение

Положителна е тенденцията в нарастващото значение на дистанционната форма на обучение. Студентите са се увеличили с 20.5% през 2014/2015 година в сравнение с 2010/2011 учебна година, като увеличението е изцяло в държавните висши учебни заведения.

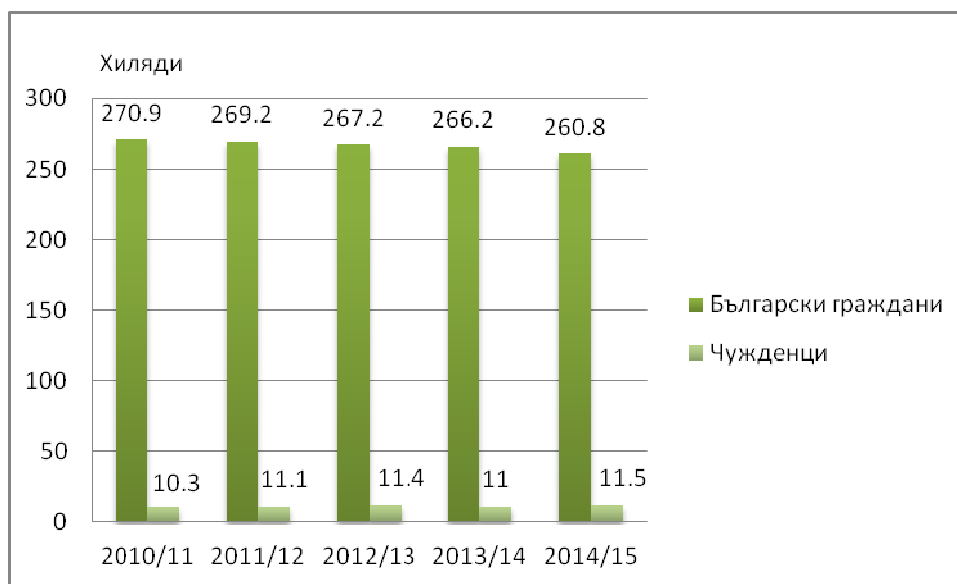
Фиг. 7. Студенти дистанционна форма на обучение

През последната 2014/2015 учебна година студентите в дистанционна форма на обучение в държавните висши учебни заведения са нараснали с 1277 обучаеми, или с 18.7% в сравнение с предходната година.

В частните висши учебни заведения през 2014/2015 година обучаемите в дистанционна форма на обучение са намалели с 5.7% в сравнение с предходната учебна година.

От общият брой обучаеми, български граждани са 260.8 хил., или 95.77%. В сравнение с учебната 2013/2014 година техният брой намалява с 5.37 хил., или с 2.0%.

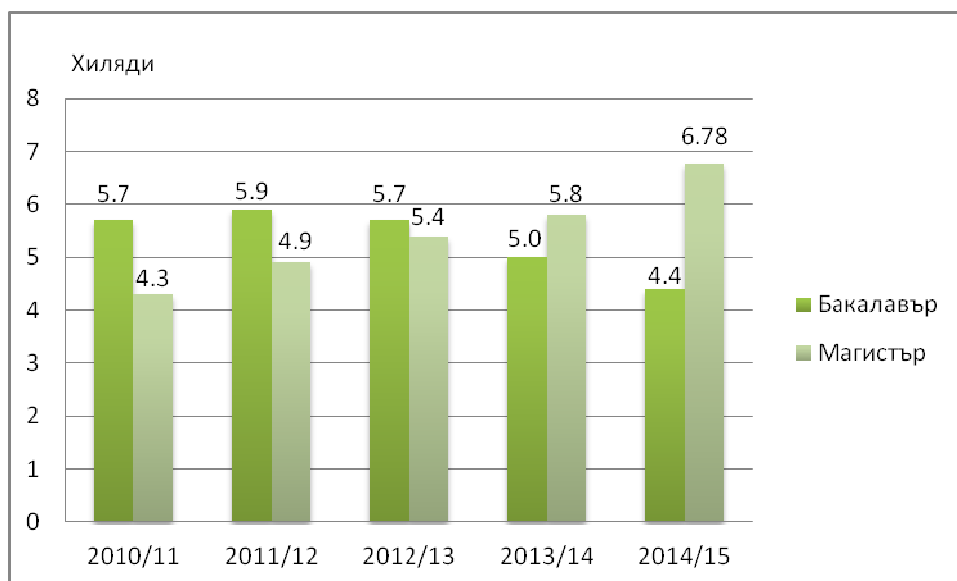
Броят на чуждестранните студенти у нас е 11.5 хил., което е с 4.29% повече в сравнение с предходната учебна година.

Фиг. 8. Студенти български граждани и чужденци

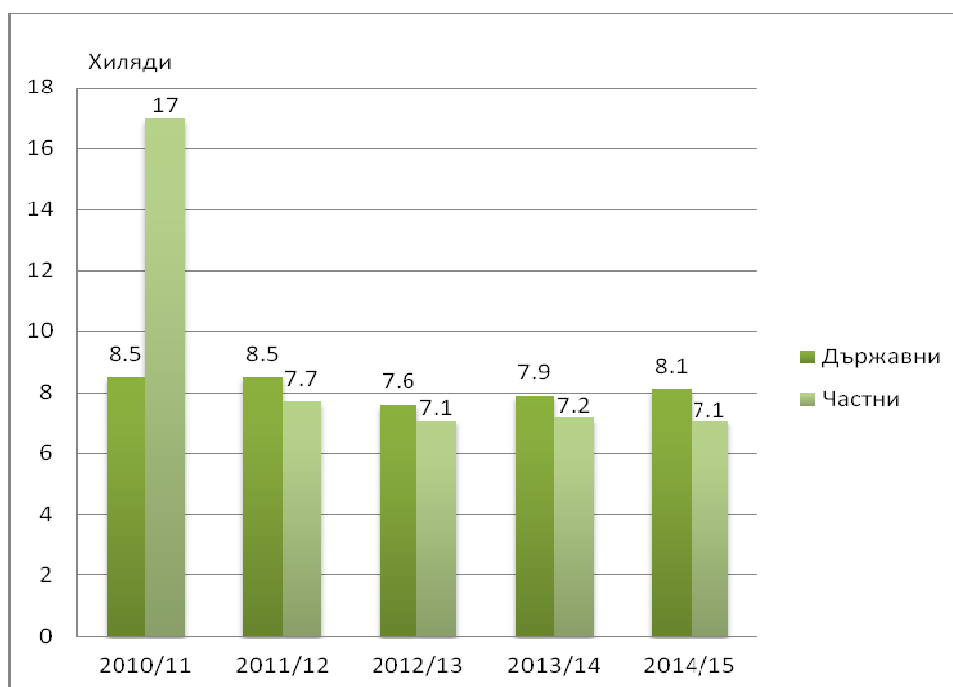
В университетите и специализираните висши училища в България най-голям е броят на чуждестранните студенти от Турция - 28.4%, следван от тези от Гърция - 25.6%, Германия - 4.5% и Македония - 4.4% от общия брой чуждестранни студенти.

Наблюдава се постепенно нарастване на броя на студентите от Гърция - от 1.3 хил. през 2010/2011 учебна година на 2.9 хил. през настоящата учебна година, или 2.3 пъти повече. Същевременно броят на студентите от Македония намалява - от 1.2 хил. през учебната 2010/2011 година на 0.5 хил. през 2014/2015 учебна година, или с 57.0% по-малко. За същия период намалява и броят на студентите от Турция с 1.4 хил. (или 30.6%).

Фиг. 9. Студенти чужденци в университети и специализирани висши училища

Ще разгледаме всяка образователно-квалификационна степен по отделно.
2.1. Образователно-квалификационна степен „професионален бакалавър”

Фиг. 10. Студенти в колежи

В българските колежи се обучават 15.24 хиляди професионални бакалаври през учебната 2014/2015, като 7.1 хиляди са избрали частни колежи, или 46.6% от общо обучаваните. Жените са 52.68% от общия брой.

През 2014/2015 година се забелязва леко увеличаване на броя на студентите с 1.13% спрямо предходната година. Тази тенденция се наблюдава през последните три години. Запазва се и относителният дял на обучаващите се при специалностите в областите „Стопански науки и администрация” - 33.0%, следвани от „Спорт, туризъм и хотелиерство” - 20.0%, „Здравеопазване” - 17.8%, и „Технически науки и технически професии” - 15.7%.

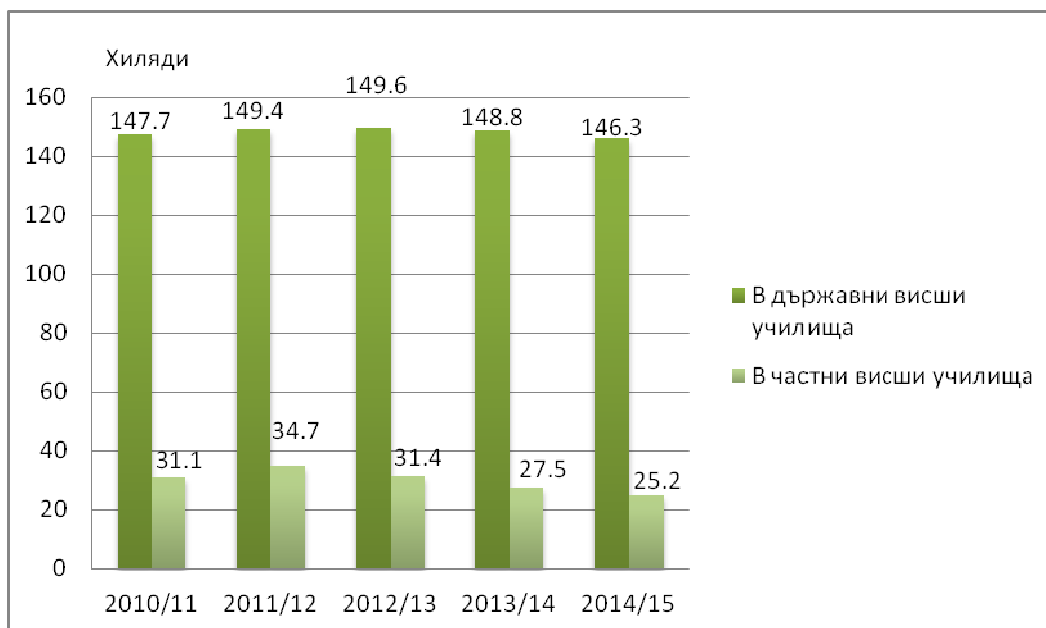
Завършили ОКС „професионален бакалавър” през 2014 г. са 3.2 хил. студенти, от които 98.6% са български граждани.

При дипломираните най-голям е броят в областите „Стопански науки и администрация” - 1.1 хил., или 35.3% от общия брой на завършилите, следван от „Здравеопазване” - 0.6 хил. (19.0%), „Спорт, туризъм и хотелиерство” - 0.5 хил. (16.1%), и „Технически науки и технически професии” - 0.5 хил. (15.2%).

Преподавателите в коледжите са 1 018, като от тях на основен договор са 564, или 55.4%.

2.2. Образователно-квалификационна степен „бакалавър”

За придобиване на ОКС „бакалавър” през учебната 2014/2015 година се обучават 171.5 хил. студенти, от които 14.7% в частни висши училища. В сравнение с предходната учебна година се наблюдава спад на учащите в частните висши училища с 8.7%.

Фиг. 11. Студенти ОКС „бакалавър“ в университети и специализирани висши училища

Разпределението по пол традиционно се запазва с превес при жените 52.6% от обучаващите са жени. Българските граждани съставляват 97.4% от всички записани.

В структурата по области на образованието в таблица 1.5. виждаме, че студентите са изключително небалансирано разпределени между тях. Като три от областите обхващат 50% от обучаемите, най-висок относителен дял заемат студентите от „Стопански науки и администрация“ - 22.6%, следвани от областите „Технически науки и технически професии“ - 15.1%, и „Науки за обществото и човешкото поведение“ - 12.3%. Най-малък е дялът на студентите, обучаващи се в областите „Управление на сухопътен, воден и въздушен транспорт“ - 1.2%, „Природни науки“ - 0.7%, и „Математика и статистика“ - 0.2%.

Таблица 3.

СТУДЕНТИ ОКС „БАКАЛАВЪР“ ПО ТЕСНИ ОБЛАСТИ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Тесни области на образованието	2010	2011	2012	2013	2014
Общо	178728	184069	180949	176344	171458
Стопански науки и администрация	38385	41328	40521	39384	38691
Технически науки и технически професии	28879	29565	28932	27852	25939
Науки за обществото и човешкото поведение	23815	26026	24255	22436	21099
...	...	...	...	...	...
Управление на сухопътен, воден и въздушен транспорт	1758	1970	1931	1969	2088
Природни науки	1079	1139	1177	1223	1213
Математика и статистика	578	492	443	405	399

Източник: НСИ, www.nsi.bg

За учебната 2014/2015 година в ОКС „бакалавър“ са приети 45.0 хил. нови студенти и са завършили 32.4 хил. студенти.

В таблица 3. се вижда, че студентите в трите основни области са над 59%, най-висок е относителният дял на дипломираните се от областите „Стопански науки и администрация“ - 28.5%, „Науки за обществото и човешкото поведение“ - 17.9%, и „Технически науки и технически професии“ - 12.8%.

Таблица 4.

ЗАВЪРШИЛИ ОКС „БАКАЛАВЪР” ПО ТЕСНИ ОБЛАСТИ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Тесни области на образованието	2010	2011	2012	2013	2014
Общо	29548	31907	33804	34841	32400
Стопански науки и администрация	7788	8745	9734	9699	9220
Науки за обществото и човешкото поведение	4500	5275	6109	6465	5811
Технически науки и технически професии	4512	4453	4678	4770	4139
...	...	...	...	...	...
Управление на сухопътен, воден и въздушен транспорт	236	257	280	282	264
Природни науки	224	208	133	197	192
Математика и статистика	136	121	128	95	70

Източник: НСИ, www.nsi.bg

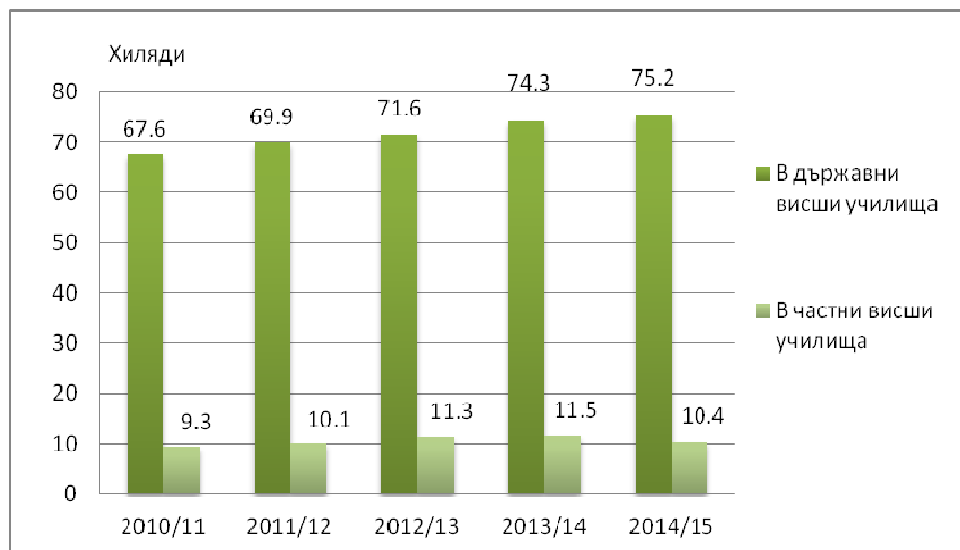
В частни университети са се дипломирали 17.2% от всички дипломирани в ОКС „бакалавър”.

2.3. Образователно-квалификационна степен „магистър”

В университетите и специализираните висши училища за придобиване на ОКС „магистър” през учебната 2014/2015 година се обучават 85.6 хил. души, като 10.4 хил., или 12.2% от студентите, се обучават в частни висши училища, 92.1% от всички записани са български граждани, а 59.0% са жени.

За придобиване на ОКС „магистър” през 2014/2015 година са приети:

- след завършено средно образование - 5.9 хиляди нови студенти;
- след завършена ОКС „професионален бакалавър” – 1.3 хиляди студенти;
- след завършена ОКС „бакалавър” – 25.9 хиляди студенти.

Фиг. 12. Студенти ОКС „магистър” в държавни и частни висши училища

Най-висок относителен дял по тесни области на образованието заемат студентите от „Стопански науки и администрация” - 23.4%, следвани от „Здравеопазване” - 17.5%, и „Право” - 12.5%, малко над 53% от общият брой студенти. Най-малък е дялът на студентите, обучаващи се в „Журналистика, масова комуникация и информация” и „Природни науки” - по 0.4%, и „Математика и статистика” - 0.1%.

Таблица 5.
СТУДЕНТИ ОКС "МАГИСТЪР" ПО ТЕСНИ ОБЛАСТИ НА ОБРАЗОВАНИЕТО (Брой)

Тесни области на образованието	2010	2011	2012	2013	2014
Общо	76931	80013	82951	85823	85634
Стопански науки и администрация	18562	19328	21539	21329	20017
Здравеопазване	11443	12168	12953	14125	15032
Право	11409	11263	10779	11081	10709
....					
Журналистика, масова комуникация и информация	488	512	442	357	319
Математика и статистика	127	98	93	78	84

Източник: НСИ, www.nsi.bg

През 2014 г. в България в ОКС „магистър” са се дипломирали 26.5 хил. студенти, от които 97.3% са български граждани.

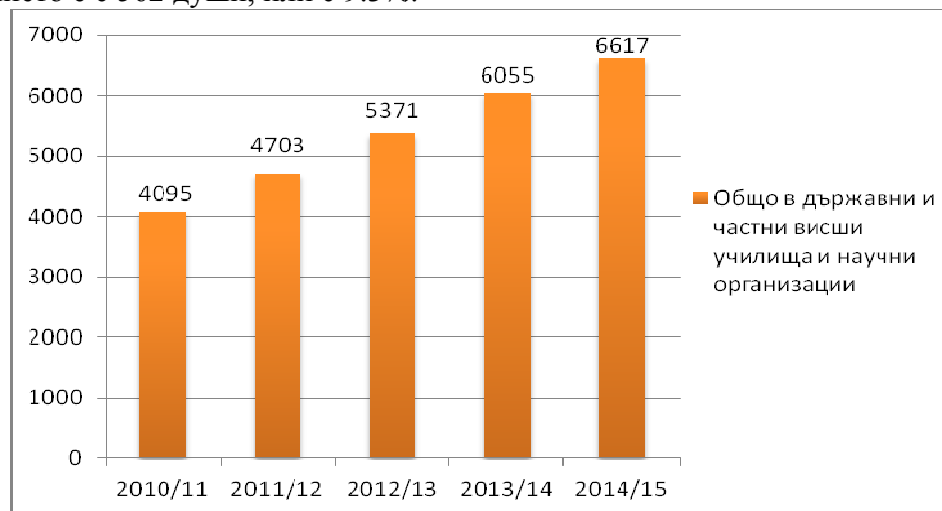
Най-висок отново е относителният дял на дипломираните се от област „Стопански науки и администрация” - 33.6%, „Науки за обществото и човешкото поведение” - 11.9%, и „Технически науки и технически професии” - 9.1%.

В областите „Ветеринарна медицина”, „Журналистика, масова комуникация и информация” и „Природни науки” относителният дял на дипломираните е 0.5% от общия брой, а на дипломираните в област „Математика и статистика” е само 0.1%.

В частни университети са се дипломирали 14.1% от всички дипломирани в ОКС „магистър”.

2.4. Образователна и научна степен „доктор”

У нас към 31.12.2014 г. се обучават общо 6 617 докторанти, в сравнение с 2010 година броят им се е увеличил с 2522, или с 61.6%. Спрямо предходната година увеличението е с 562 души, или с 9.3%.

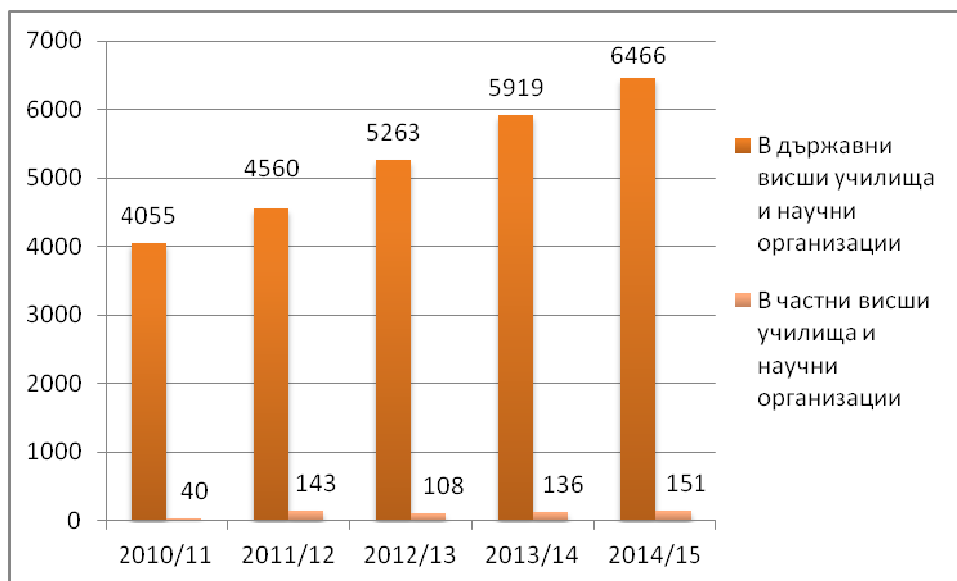

Фиг. 13. Докторанти в България

През 2014 г. в частни университети и специализирани висши училища се обучават едва 2.3% от докторантите.

Разпределението по възрастови групи на докторантите е следното:

- на възраст 30-39 години - 38.4%, най-висок относителен дял;
- на възраст 20-29 години - 34.3%;
- на възраст 40-49 години - 18.3%.

Фиг. 14. Докторанти в държавни и частни висши училища и научни организации

Новоприетите докторанти през 2014 г. са 2 284, от които 1 212, или 53.1%, са жени.

Броят на докторантите в ОКС „Доктор” през последните години говори за мотивация на завършващите висше образование да продължат научното си развитие и увеличаване на заетите в сферата на науката и научните изследвания.

Чуждестранните докторанти, обучаващи се в България, са 340 души, или 5.1% от общия брой на докторантите. В сравнение с предходната година броят им е нараснал с 34.9%. Докторантите от Гърция са 19.7% от всички чуждестранни докторанти, обучаващи се у нас, следвани от тези от Турция (19.4%) и бившата югославска република Македония (10.9%).

През 2014 г. образователна и научна степен „доктор” са придобили 1363 души, от които 719, или 52.8%, са жени. При мъжете най-голям е относителният дял на дипломираните в област „Технически науки и технически професии” – 17.4% от общия брой на завършилите мъже, следван от „Здравеопазване” – 11.3%, и „Науки за обществото и човешкото поведение” – 10.2%. В структурата на дипломираните по области на образованието жени най-голям относителен дял заемат завършилите в „Здравеопазване” – 12.4%, следвани от завършилите в областите „Науки за обществото и човешкото поведение” – 11.5%, и „Подготовка на учители и науки за образованието” – 11.4%.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ролята на висшето образование е да надгражда придобитите знания и умения и да осигури необходимата квалифицирана работна сила за нуждите на икономиката. Необходимо е да подпомага процеса на продължаваща квалификация на специалистите за пазара на труда.

Друга съществена задача на висшето образование е да подпомага развитието на науката и да интегрира научни постижения в учебно-образователния и изследователския процес.

Пред образователната система в България стои сериозното предизвикателство да предложи на образователния пазар такива образователни услуги, които да гарантират качество и добра реализация на всички имащи желание да се обучават.

То е в унисон за изпълнението на Стратегията за развитие на висшето образование 2014-2020г. чрез повишаване на броя на хората със завършено висше образование, притежаващи знания, умения и компетентности съответстващи на изискванията на трудовия пазар.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Българска стопанска камара, Проучване на образователната и професионално-квалификационна структура на заетите и работната сила на национално, секторно и регионално ниво, 2010 г., ISBN 978-954-9636-17-8
- [2] Годишен доклад на ректора на ВТУ „Тодор Каблешков”, 2015 г., www.vtu.bg
- [3] Даниела Тодорова, "Бъдеще, базирано върху знанието", Научнометодическо списание "Професионално образование", изд. "АзБуки", МОН, София, кн. 5, 2012, ISSN 1314-555X, стр. 411-412
- [4] Световна банка, 2013 г. Укрепване на висшето образование в България: възможности за подобряване моделите на управление, осигуряване на качеството и финансиране на висшето образование
- [5] Система от показатели за оценка, наблюдение и отчитане на резултатите от научноизследователската дейност в съответните професионални направления, развивани във ВТУ “Тодор Каблешков”, актуализирана 2013г. (http://www.vtu.bg/bg/documents/sistema_NIP.doc);
- [6] Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014-2020 г., <https://www.mon.bg/>
- [7] Съвет за образование и наука „България 2020 г.“: Национални приоритети в образованието и науката Администрация на Президента на Република България
- [8] Todorova D., Kolev P., Gergova N., Качество обучения и конкурентоспособность Высшего транспортного училища им. Тодора Каблешкова на рынке образовательных услуг (Качество на обучението и конкурентоспособност на Висше транспортно училище “Тодор Каблешков” на образователния пазар), X Международная научная конференция, „Правовые и управленческие проблемы деятельности государства и хозяйствующих субъектов: российский и международный опыт” 19-22 апрель 2015г., Домодедово, под печат в Сборник БВН 978-5-4253-0802, Москва, Интеграция 2015 УДК 338.24 (082), стр. 16, 2015
- [9] Kolev P., Todorova D., Gergova N., Electronic Forms Of Training – Opportunities And Prospects For Todor Kableshkov University Of Transport, (Електронни форми на обучение – възможности и перспективи пред университета по транспорт „Тодор Каблешков”), Международна научна конференция "Мениджмънт 2012", Белград, стр. 343-369, 2012, ISBN 978-86-84909-73-4

CHARACTERISTICS OF THE EDUCATIONAL MARKET IN BULGARIA

Nina Gergova
ninagergova@vtu.bg

*Todor Kableshkov University of Transport
Sofia, 158 Geo Milev, str.
BULGARIA*

Key words: *higher education, higher schools, students*

Abstract: *In the time of globalization and fierce competition among member states the effective educational system is of great importance for the sustainable economic growth in Bulgaria. Higher schools have main influence for achieving this objective thanks to the provision of qualitative teaching services. The Bulgarian higher schools face serious challenges, related to the demographic crisis in the country, strenghten interest of Bulgarian students in studying abroad; fierce competition and strong requirements of the European Union for harmonization of the policies and practices.*

The main objective of the study is to analyze the educational market in Bulgaria and to assess the environment in which Bulgarian higher schools operate.